

Tilka Jamnik
Slovenska sekcija IBBY

MED BESEDAMI

V prispevku kot bralka in promotorka branja razmišljam, s katerimi novejšimi kakovostnimi mladinskimi knjigami lahko povežemo znameniti Wittgensteinov citat »Meje mojega jezika so meje mojega sveta«, ki ga je Pionirska – Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo v Mestni knjižnici Ljubljana izbrala za naslov svojega letošnjega aprilskega simpozija. Izbrane knjige bralcem sporočajo, da če ne razumemo besed, ne razumemo življenja. Če ne razumemo besed, seveda ne razumemo tudi besedilnega sveta literarnega dela in tudi ne sveta in življenja, o katerem literarno delo govori.

In the article I reflect as a reader and reading promotor, which newest quality children's books could relate to the famous quotation of Wittgenstein *The limits of my language are the limits of my mind*. The Centre for Youth Literature and Librarianship of the Ljubljana City Library selected this quotation for the title of its this year's April symposium. The message of the selected books to readers is that we cannot understand life unless we understand words. If we do not understand words we can neither understand the textual world of a literary work nor the world and the life discussed by a literary work.

V času, ko sem sprejela vabilo k sodelovanju na simpoziju z naslovom »Meje mojega jezika so meje mojega sveta«, mi je prišla v roke knjiga Petre Dvořákové *Julija med besedami* (Miš, 2016) ... in pod njenim vplivom sem se odločila za naslov svojega prispevka. Juliji, zvedavi in bistri deklici, se življenje kar naenkrat postavi na glavo, nenadoma ne razume cele vrste besed, med njimi še posebej ne besed *ločitev* in *odvisnost*, zato tudi ne razume spremenjenega življenja svojih staršev ... in svojega. Avtorica bralca spodbuja k razmisleku o pomenu besed in k soočenju z življenjskimi problemi. Pripoved sporoča prav to: »meje mojega jezika so meje mojega sveta«. Če ne razumem besed, ne razumem življenja. Obenem pa tudi: če ne razumem besed, ne razumem besedilnega sveta literarnega dela in tudi ne sveta in življenja, o katerem literarno delo poroča.

V slikanici Irene Kobald *Moji odeji* (Skrivnost, 2014) deklica Kozolec ne razume jezika novega okolja, v katerega se je zatekla s svojo teto, zato se ji zdi novi svet povsem tuj in mrzel. Kar nekaj časa v novem okolju le glasove in besede svojega maternega jezika doživlja kot toplo odejo, v katero se ovija. Počasi pa se – s pomočjo vrstnice v parku in skozi igro – deklica uči besed novega jezika in jih eno za drugo »vtke« v svojo odejo. Ilustracija to nazorno in prepričljivo pokaže: počasi in postopoma se modri elementi novega jezika vgrajujejo v oranžno odejo

maternega jezika ... nastaja nekakšna krpanka obeh jezikov in sčasoma nastaneta dve odeji – vsaj tako trdi naslov slikanice – dve jezikovni identiteti priseljene deklice. Jezik pomeni toplino, varnost, sprejetje, »odejo«. Z jezikom obvladujemo svet.

Kako pa besede in njihovo sporočilnost doživljajo majhni otroci v bibankah in rajalnih igrah? Bibanke Mire Voglar z naslovom *Biba buba baja* (Mladinska knjiga, 2014) nedvomno doživljajo ponatise zato, ker učijo starše in druge vzgojitelje, kako z dotikom in glasom, z nežnostjo, ritmom ter melodijo komunicirati z otrokom. Biba je nosilka glasov in besed, ki gradijo otrokov jezik in širijo meje njegovega sveta. Biba pa s konice prstov ljubeče osebe kaj hitro preraste v prstne igre in dlan postane pravi oder za različna dogajanja, ki prav z besedami in drobnimi gibi obljudljajo svet brez meja. In že se otrok dejansko lahko odpravi v svet z rajalnimi igrami, npr. kar na lov na medveda s slikanico Michael Rosen *Lov na medveda* (Mladinska knjiga, 2015), z gibanjem skozi visoko travo, čez reko in blato itd. Najbrž ni naključje, da ga rajalna igra pripelje tudi nazaj domov in naravnost pod odejo, ki nudi toploto, podobno kot nudi toplino na videz preprosta, toda dovršena rajalna pesmica Michaela Rosna v izčiščenem prevodu Anje Štefan.

Na drugačen način, vendar spet vključujoč otrokovo aktivnost, tokrat drobno motoriko in neizmerno domišljijo, gradi otrokov jezik in svet slikanica Lile Prap *Kraca* (Mladinska knjiga, 2015). To je že knjiga, ki jo otrok lahko sestavlja, izbira in kombinira koščke besed in koščke podob zanje ... tako se počasi določajo meje jezika in s tem tudi sveta. Odrasli namreč otroku dopoveduje, da beseda »kraca« ni prava oz. da v resnici sploh ne obstaja. Prava beseda je »krava«. Je gradnja nekega – maternega – jezika torej izbira oz. odločitev za nek določen, omejen svet? (Zagotovo ni naključje, da je nekoč prej ista avtorica, neumorna in izvirna Lila Prap, sestavila *Živalski slovar*.)

Kaj se dogaja z »mojim jezikom« in »mojim svetom« v slikanici brez besed in kaj v stripu? Slikanicam brez besed nekateri pravijo tudi neme slikanice, vendar niso neme, saj govorijo, sporočajo s slikami, ilustracijami, podobami ... Razumevanje le-teh pa je vsaj delno pogojeno s kulturnim okoljem, družbenimi razmerami in osebnimi izkušnjami človeka, ki si slikanico ogleduje. Npr. *Maruška Potepuška* Marijana Amalietija je najbrž sporočilna vsem, ki poznamo sneg. *Zgodba o sidru* Damijana Stepančiča sporoča Ljubljancanom, da je ladja pristala v njihovem mestu, bralcem, ki ne poznajo Ljubljane, pa, da je pristala pač v nekem mestu ... Sprašujem se, kaj ta knjiga sporoča oz. bi sporočala otrokom iz puščave ali daljnega severa z večnim snegom, ki morda sploh ne poznajo mest. Ali torej velja tudi, da so meje mojega sveta meje mojega jezika?

Slikanica brez besed Maje Kastelic *Deček in hiša* (Mladinska knjiga, 2015) je v resnici polna besed. V njej so imena ulic, po katerih hiti deček, imena stanovalcev na poštnih nabiralnikih, napisi na stenah, sobe s knjigami, na katerih so v slovenščini pa tudi v angleščini napisani naslovi, in sobe, okrašene z ilustracijami iz slovenskih slikanic (najbrž ni naključje, da je med njimi tudi ilustracija iz *Zgodbe o sidru*) ... vse do majhnih lističev, ki jih riše – kar spoznamo na koncu slikanice – deklica na podstrešju. Le-tem, pa tudi črnemu mucu, sledi deček, vse do podstrešja, kjer je deklica, ki jih riše. Otroka potem na balkonu spuščata papirnate avijone. Kaj vse ta slikanica sporoča z drobnimi besedami, ki so vključene v ilustracije? Vse od imen Grimm in Andersen pa do papirnatih avijonov, med katerimi so tudi tista, ki jih je ustvaril Dane Zajc. Več besed razumeš, širši je tvoj svet! Ta slikanica brez besed je izjemen, zelo originalen poklon pismenosti in literaturi, ki pa hkrati

sporoča, da so ob pismenosti pomembni tudi medsebojni odnosi, prijateljstvo, razumevanje, ljubezen.

Strip Tanje Komadina *Fino kolo* (Forum Ljubljana, 2014) postaja v zadnjem času (s prihodom migrantov in prišlekov v naše kraje) vse aktualnejši. V tem stripu deček, ki je prišel iz Sarajeva, doživi od svoje slovenske »tete« besedi *tat in Balkan*, ki se mu zarijeta globoko v srce. Ne zgolj njemu, ampak najbrž tudi slehernemu občutljivemu bralcu. Ti dve besedi veliko povesta o mejah sveta »slovenske tete«.

Kaj pričakujem, ko se pred menoj pojavita drobni knjižici Munro Leafa z različnima naslovoma, a obakrat z istimi ilustracijami? Naslov *Zgodba o Ferdinandu* v starejšem prevodu Janeza Gradišnika sporoča nekaj drugega kot naslov *Bikec Ferdinand* v novejšem prevodu Darje Marinšek (V izvirniku: *The Story of Ferdinand*). Naslov *Zgodba o Ferdinandu* obeta zgodbo o nekem Ferdinandu, za katerega pa ne vemo, kdo to je, vemo le, da je najbrž moškega spola. Naslov *Bikec Ferdinand* pa sporoča, da je to knjiga o bikcu z imenom Ferdinand, prav ničesar pa ne sporoča o vrsti in zvrsti besedila. Primerjava obeh prevodov istega besedila bi zagotovo pokazala še več razlik, različnih razumevanj, odpira tudi vprašanje o upravičenosti novih prevodov istega besedila itd. S tem primerom sem skušala zgolj opozoriti, da je horizont pričakovanja ob različnih naslovih istega dela drugačen.

Imam občutek, da se najbolje znajdem in počutim v klasičnih mnogoplastnih besedilih, kot je npr. *Barjanski otrok* Siobhan Dowd (Zala, 2014). Tudi prevod Tine Mahkota je tako zelo dovršen, da se je z njim uvrstila na IBBY častno listo 2016. Gre za odličen mnogoplasten cross-over roman. Njegovo bogato vsebino so v Pionirski knjižnici zajeli z naslednjimi gesli: arheologija, barje, dekleta, Irska, mladostniki, mumije, nasilje, politika, prazgodovina itd. Dodala bi predvsem še soočenje s smrtjo, saj Fergus spozna, da je *to edina pot, po kateri bomo šli vsi. Sredi življenja se nahajamo v smrti* (Dowd, 2014: 213). To spoznanje pa ga odločno usmeri na njegovo pot v odraslo življenje: po maturi zapusti ljubečo družino in nesrečno okolje, poln načrtov se odpravi študirat na Škotsko. Poleg naštetega bi vsak bralec seveda lahko dodal še kaj, kar je zaznal v vrsticah in med njimi.

Zakaj je temu tako? Receptijska estetika, ki govori o aktivni vlogi bralca v tvorbi literarnega pomena, trdi, citiram Toma Virka, da se

.../ horizont bralčevega pričakovanja za vsako literarno delo oblikuje na podlagi njegovega predrazumevanja zvrsti, forme in tematike že poznanih del ter nasprotja med poetičnim in praktičnim jezikom. Ta primarni horizont pričakovanja določa estetsko izkustvo in usmerja recepcijo. (Virk, 2008: 218)

Pri besedilih, kot je npr. *Eleanor in Park* Rainbow Rowell (Mladinska knjiga, 2015) pa se zdi, kot da v njih skorajda ni prvini, ki bi bile odvisne od bralčevega horizonta pričakovanj, saj je vse opisano z mnogimi podrobnostmi, kot bi brali scenarij za snemanje filma; ni veliko pomenov med vrsticami. Ne govorim o prevodu Boštjana Gorenca, ki je odličen, prav tako kot njegova spremna beseda k temu romanu z naslovom *Govoriti mlado*. Govorim o tem, da je to besedilo, ki ne vsebuje (ali pa vsebuje zelo malo) nasprotij med poetičnim in praktičnim jezikom. Roman je sicer topel, poln citatov iz literature, glasbe in stripov, ampak ob njem se vendarle malo tudi dolgočasim in začnem v mislih kar »urednikovati«, kaj bi se dalo izčrtati, intenzivirati ... In tako zmanjšati obseg. Mladostniški romani so sicer kar pogosto dokaj obsežni, a jih mladi bralci, predvsem pa mlade bralke,

kljub temu radi prebirajo. Morda tudi zato, ker ne zahtevajo bralčevega izkustva, pričakovanja, poznavanja in predrazumevanja zvrsti, forme in tematike?

Tukaj bi se moj prispevek končal, če bi ga predstavljala v dneh, ko sem oddala sinopsis. A kaj, ko izhajajo vedno nove knjige in med njimi tudi takšne, ki kot nalašč sodijo v razmišljanje o jeziku, zato bom opozorila še na dve: ***Kako sem po nesreči napisala knjigo*** Annet Huizing (Zala, 2016) in ***Dnevnik iz bunkerja*** Kevina Brooksa. V prvi Katinka, ki je zgodaj izgubila mamo in živi sama z očetom in mlajšim bratom, želi postati pisateljica. Njena sosedka je slavna pisateljica, ki je izdala že nekaj knjig, in ta ji pomaga z nasveti pri pisanju, Katinka pa ji v zameno pomaga urejati vrt. Katinka začne pisati o svoji družini, spominih, doživetjih in občutjih. Sosedka pisateljica popravlja njena besedila, brusi njene pisateljske sposobnosti in tako tudi njene in celo svoje življenjske čute. (Nasveti za pisanje so natisnjeni v modri barvi in ta del knjige lahko izpade kot priručnik za pisanje.) V besedilu je zaslediti misli, da je življenje bujnejše od literature. Pričujoči roman mi torej ndr. zastavlja vprašanje: kako izbrati besede, da ne postavim meja življenju? Toda tudi vprašanje: kako vendarle izbrati besede, da z njimi ujamem (nekaj) življenja in ga upovedim v literaturi?

Naj navedem odlomek, v katerem sosedka pisateljica pomaga 5-letni Katinki (in njenemu očku!), da se odloči za odhod v malo šolo, čeprav joka, ker »še ni pripravljena«. Odpelje jo v svojo vrtno hišico, kjer piše, in v tej hišici je vse polno knjig.

»Poglej,« reče in pokaže na knjige, »to so moji prijatelji. Če znaš brati, nisi nikoli sam in dogaja se ti vse mogoče, kot junakom v knjigah. Zato moraš v šolo. Da se naučiš brati. In seveda pisati. Pisanje je nekaj najboljšega, kar obstaja. V mali šoli začneš z izrezovanem in lepljenem črk in vseh mogočih drugih reči, to sodi zraven. Ampak ko enkrat prideš v prvi razred, znaš ob božiču že brati, boš videla. In preden prešteješ do tri, že znaš čisto sama napisati zgodnico.« (Huizing, 2016: 61)

Pa še zadnja knjiga ***Dnevnik iz bunkerja*** Kevina Brooksa (Miš, 2016). V naslovu je izpostavljen »dnevnik«, torej vsakodnevni popisi dogodkov, misli in občutkov. Brez literarnih ambicij, zgolj v terapevtske namene, pa naj se tega pisec zaveda ali ne. Bunker doživljam kot svet, ki ga je bog zapustil, čeprav je v njem na voljo *Sveto pismo*. Fantovo odraščanje v bunkerju je soočenje z marsičim, predvsem pa s svojim koncem. Romana ne doživljam kot kriminalno, družbeno kritično besedilo, ampak kot simbolno pripoved o bolečini odraščanja. S tega vidika je možen samo neizprosni in dokončni konec.

Pa še citat iz romana:

Želim si, da bi imel še kaj, kar bi lahko bral, poleg Svetega pisma. Tega res ne morem brati. Karkoli drugega bi bilo dobro, karkoli, da bi mi zamotilo misli. Slovar bi bil dober. Ja, slovar. Če bi moral izbirati med čokoladno torto in slovarjem ... No, jasno, da bi vzel torto. Ampak moral pa bi razmisliti.

Ne, ne bi.

Tisoč slovarjev bi dal za kos postane torte.

Torej vendarle najprej življenje, bit, potem branje, literatura ... in nadaljuje na način, ki potrjuje, da so meje mojega jezika res meje mojega sveta, torej tudi meje razumevanja in obvladovanja tega sveta, meje mojega življenja in morda kar življenja sploh. Govori pa tudi o tem, da meje nujno potrebujemo, in znotraj le-teh branje, literaturo, torej to, kar nam omogoča jezik.

Vseeno pa bi imel rad slovar. V slovarju so vse knjige, ki so bile kdaj napisane. To pa ni kar tako, a? Besede seveda niso v pravem vrstnem redu, ampak še vedno je nekaj. Veš, kaj si želim? Zamljevid sveta. Pritrdil bi ga na steno. Potem bi za vse vedel, kje je. Bilo bi točno tam, na steni. Zdaj pa grem razmišljat o zebrah. (Brooks, 216: 234–235)

Literatura

- Marijan Amalietti, 2012: *Maruška potepuška*. Ilutr. avtor. Ljubljana: Mladinska knjiga, (Knjiga pred noskom).
- Kevin Brooks, 2016: *Dnevnik iz bunkerja*. Prev. Meta Osredkar. Dob pri Domžalah: Miš.
- Siobhan Dowd, 2014: *Barjanski otrok*. Prev. Tina Mahkota. Hlebce: Zala.
- Petra Dvořáková, 2016: *Julija med besedami*. Prev. Diana Pungeršič. Ilustr. Tanja Komadina. Dob pri Domžalah: Miš. (Prva z(o)renja).
- Annet Huizing, 2016: *Kako sem po nesreči napisala knjigo*. Prev. Mateja Seliškar Kenda. Hlebce: Zala.
- Maja Kastelic, 2015: *Deček in hiša*. Ilustr. avtorica. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Irene Kobald, 2014: *Moji odeji*. Prev. Barbara Majcenovič Kline. Ilustr. Freya Blackwood. Hoče: Skrivnost.
- Tanja Komadina, 2014: *Fino kolo*: po zgodbi Manke Kremenšek Križman. Ljubljana: Forum.
- Munro Leaf, 2015: *Bikec Ferdinand*. Prev. Darja Marinšek. Ilustr. Robert Lawson. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Deteljica).
- Munro Leaf, 1994: *Zgodba o Ferdinandu*. Prev. Janez Gradišnik. Ilustr. Robert Lawson. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Deteljica).
- Lila Prap, 2015: *Kraca*. Ilustr. avtorica. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Michal Rosen, 2015: *Lov na medveda*. Prev. Anja Štefan. Ilustr. Helen Oxenbury. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Rainbow Rowell, 2015: *Eleanor in Park*. Prev. Boštjan Gorenc. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Damijan Stepančič, 2010: *Zgodba o sidru*. Ilustr. avtor. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Velike slikanice).
- Tomo Virk, 2008: *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- Mira Voglar, 2014: *Biba buba baja*. Ilustr. Lidija Osterc. Ljubljana: Mladinska knjiga.